

'Vihreän' politiikan ulottuvuuksia

Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden politiikkakonseptioiden ongelmista

MARTTI SIISIÄINEN

ABSTRACT

Dimensions of the
'Green' Politics

This article discusses the problems of the making of politics in new social movements (NSMs). Most of the theoretical and empirical material comes from the FRG where the political influence of the 'green' has been greater than in any other country. (1) The article begins by comparing different theoretical explanations of the growth of the NSMs. (2) This is closely connected with the relationship between the NSMs and the changing class structure of the developed capitalistic countries. (3) These two problem areas form the basis for the discussion about the content of the 'green' politics. It is divided here into four dimensions: (a) left — right; (b) 'center' — 'periphery' of the industrial society; (c) materialism — postmaterialism; (d) modernism — antimodernism. These dimensions are treated both as questions of the theory of NSMs and as questions of concrete politics and strategy formation in the NSMs. (4) The development of the NSMs must be related into some adequate theoretical framework of the political system as a whole. Here two such potential frameworks are suggested: the sociological theory of pluralism and Gramsci's theory of the reproduction of political hegemony. My theoretical point is that Gramsci's theory can be utilized in studying the influence of the NSMs for the stability of the political system. It is also important in studying the 'unintended consequences of action' of the NSMs.

1. Tulkinnat uusien yhteiskunnallisten liikkeiden synnyn perustasta

Uusia yhteiskunnallisia liikkeitä koskevassa teoreettisessa keskustelussa on Saksan Liittotasavallassa ollut varsin voimakas marxilainen sävy. Tämä johtuu toisaalta siitä, että teoreetikkojen joukossa on ollut runsaasti entisiä tai nykyisiä marxilaisia (mm. useita sosiologian ja politiikkatieteen professoreita) ja toisaalta siitä, että marxilainen yhteiskuntakonseptio on tarjonnut parhaan 'paradigmaattisen' yhteiskuntamuutoksen kehysten, johon vaihtoehtoteorioita on voitu suhteuttaa.

Yhteiskunnallisten liikkeiden synnyn rakenteellisten edellytysten tutkimus on kuitenkin vielä

varsin puutteellista ja hajanaista. Selvin teoreettinen linja nykykeskusteluun voidaan löytää siitä Claus Offen tutkijatovereineen (Bergmann ym. 1969; Offe 1975) aloittamasta luokkarakenteen ja poliittisen toiminnan välistä muuttunutta suhdetta koskevasta teoreettisesta keskustelusta, jonka välittyminen liiketeorisointiin on tapahtunut mm. Offen uusien kirjoitusten (1980a) sekä Joachim Hirschin tutkimusten kautta (Hirsch 1980a; Hirsch & Roth 1981). Keskeisenä ideana on ollut, että myöhäiskapitalismissa tapahtuu luokkarakenteessa luokkarajoja hämärtäviä muutoksia: keskikerrostumat kasvavat, niiden ja työväenluo-

kan välinen raja hämärtyy, valtion merkitys kapitalististen suhteiden ja talouden uusintamiselle kasvaa jne. Näiden muutosten seurauksena kapitalistisen yhteiskunnan perusluokkakonflikti kerrostuu uudenlaiseksi vertikaalisten (= luokka- ja siihen perustuvat alistussuhteet) ja horisontaalisten (= luokkien sisäiset sektori- ym. erot, alueelliset, koulutukselliset, jne. erot) erojen järjestelmäksi. Samalla muuttuu poliittisen toiminnan ja organisoitumisen perusta: kun kapitalismin varhaisvaiheessa poliittiset subjektit nousivat 'puhtaimmin' luokkaperustalta (= luokkasubjektit), myöhäiskapitalismissa luokkaristiriita menettää tämän näkemyksen mukaan merkitystään välittömänä politiikan subjektien nousun perustana. Etualalle astuvat nk. tilanneryhmät, joiden intressipohjan muodostavat erilaisten elämäntilanteiden, kerrostumasuhteiden jne. erot, jotka eivät välittömästi palaudu luokkasuhteisiin (Offe 1975; Bergman ym. 1969).

Kapitalistisen yhteiskunnan luokkakonflikti ei kuitenkaan menetä merkitystään, vaan se »kerrostuu» uusiksi konflikteiksi. Seurauksena on Hirschin mukaan »sosiaalisten konfliktien heterogenisoituminen». Teollisesti kehittyneissä kapitalistisissa maissa on Hirschin mukaan tapahtunut eri ryhmien elämänolosuhteiden tasoittumista (proletariaatin ja keskikerrostumien rajan hämärtyminen, valtiollistuminen, kapitalististen suhteiden tunkeutuminen viimeisillekin saarekkeille). Tästä tasoittumisesta seuraa järjestelmän uudenvainen hajaantuminen: kehittyneen kapitalistisen teollisuusjärjestelmän 'suoritusytimen' ja sen uusintamisesta yhä keskeisimmin vastuun otaneen valtioapparaatin ja niiden ulkopuolelle joutuneiden ryhmien (marginaalinen reunus) välille kehittyi uudenlaisia konflikteja, jotka leikkaavat vanhan luokkajaon ja kriisiyttävät tuotantoprosessia (perifeeristen työmarkkinoiden ongelma, rakenteellinen työttömyys, pakkomobilisaatio, devalifikoitumistendenssit jne.). Uusintamisalueen 'läpikapitalisoitumisen' aiheuttamat luonnon, kaupunki- ja maaseutukulttuurin, kokemusmaailman teollistamisen, kulutuksen muokkauksen yms. vääristymät synnyttävät lisää ongelmia, jotka ovat luokkaspesifisesti vaikuttavia mutta jotka eivät rajoitu luokkamääreisyteen. Tällä tavalla 'syntyy kuva moninaisesti kehittyneestä, jäsenyneestä ja pirstoutuneesta yhteiskunnasta'. Intressiasemien segmentoitumi-

set, desentralisoitumiset, kokemusyhteyksien hajoamiset johtavat siihen, 'että yhteiskunnalliset konfliktit ja liikkeet kehittyvät yhä voimakkaammin luokkarajojen läpi, tulevat epäyhtenäisemmiksi, hajanaisemmiksi, päämääriltään ja perspektiiveiltään monimuotoisemmiksi' (Hirsch, 1980b, 39; 1980a; Brand 1982, 111—119). Järjestelmän konfliktirintamien uusi painotus siirtää luokkien välisten poliittisten konfliktien alueen Hirschin mukaan järjestelmän ytimen ja periferian välille. Konflikti muodostuu kapitalistisen vaihtoarvoprintsiipiin alistaman alueen ja järjestelmän huokosista nousevien järjestelmän perustaa sisältäpäin jäytävien vaihtoehtoliikkeiden välille (Hirsch 1980a; Hirsch & Roth 1981).

Hirschin teoreettiset lähtökohdat tekevät vielä mahdolliseksi kapitalismikriittisen aspektin teknologia-ongelman tarkastelussa. Monet muut uusien liikkeiden synnyn perustan teoreettiset tarkastelijat ovat etääntyneet tuotantosuhdeaspektista Hirschiä kauemmas ja pyrkivät 'johdamaan' liikkeiden synnyn teollisen kasvuparadigman (yleensä) horjumisesta ja sen aiheuttamista ristiriidoista. Brandin mukaan nämä selitysyhteydet voidaan jakaa kahteen suurempaan ryhmään:

1) Syklisiin selitysyhteyksiin, joissa uudet liikkeet pyritään selittämään vastareaktioina (vastamodernisointina), käänteisilmiöinä yhteiskunnan modernisointiprosessille. Modernisoinnin kantavana voimana toimii näissä yrityksissä tavallisimmin 'teknologinen tuotanto'/'byrokraattinen valtio' ja niihin liittyvä rationaalisuus ja niiden seurauksena kehittyvä 'elämismaailmojen pluralisoituminen'. Uudet liikkeet syntyvät vastareaktioina funktionaalille rationaalisuudelle, pyrkimyksenä spontaanisti koettavaan Gemeinschaftyhteyteen. Näin liikkeet imevät voimansa esikapitalistisista suhteista, ovat luonteeltaan 'epämodernistisia' tai suorastaan konservatiivisia (Brand 1982, 51—58; vrt. Berger & Berger 1974, 112—; Berger 1977).

2) Toisen ryhmän muodostavat Brandin mukaan evolutionääriset selitysyhteydet, joihin Offen ja Hirschin teoretisoinnit voidaan laskea. Näille yrityksille on Brandin mukaan tyypillistä, että ne yrittävät johtaa liikkeiden synnyn joko (a) taloudellisen ja poliittisen kehityksen vapauttamasta vaatimus-dynamiikasta, jonka poliittinen järjestelmä 'on pettänyt' ('rising demands'

-selitys) tai (b) 'kasvun rajojen' (Fred Hirsch), saastumisen, sosiaalisten elinalueiden teollistumisen ja byrokraatisoitumisen subjektiivista tiedostamisprosessia seuraavasta traditionaalisten tarpeiden puolustamisesta ('need defence'). 'Rising demands' -selityksissä on keskeisenä ollut joko taloudellisen-sosiaalisen tarvetyydytyksen perustalla tapahtuneen uuden arvohorisontin perusteleminen, jossa painopiste siirtyy materiaalisista ei-materiaalisiin arvoihin ja tarpeisiin Maslow'n tarvehierarkian mukaisesti (Inglehart 1977) ja ongelmiksi aletaan kokea 'elämisen laatuun', sukupuolten tasa-arvoon, osallistumiseen jne. liittyvät puutteet; tai toisena selityksiperustana on käytetty valtiollisesti tuotetun vaatimusdynamikan (ja lupausten) ja toteutumatta jäävien odotusten välistä ristiriitaa (Klages) (Brand 1982, 58—59).

'Need defence' -selityksirytyksissä keskeisiksi muodostuvat 1970-luvulla tiedostetut teollistumis- ja byrokraatisoitumistendenssien synnyttämät objektiiviset ongelmat ja niiden kärjistyminen. Selityksirytykset vaihtelevat modernistisesta kulttuurikriisiin globaalista perspektiivistä (Löwenthal), teollisen sivilisaation arvoteoreettisen kriisiteorian kehittelystä (J. Raschke), yhteiskunnallisen elämän funktioedellytysten uhan ja rikkoutumisen aiheuttamien reaktioiden teoretisoinnista (Habermas) ja minä-autonomisen subjektimuodostuksen prosessien estymisen (henkilökohtaisen identiteetin uhatuksitulemisen) konseptioista (Narr) ekososialistisiin 'megakoneiston' ideoihin, jotka johtavat 'duaalitalouden' utopioihin (Gorz) (Brand 1982, 86).

Teollisen kasvun seurausongelmat, uusien liikkeiden synnyn sosiaalinen perusta, voidaan Brandin mukaan tiivistää neljäksi ydinongelmaryhmäksi, joiden ratkaisematta jääminen vallitsevassa teollis-kapitalistisessa järjestelmässä synnyttää uusien liikkeiden edellytykset:

1. luonnollisten elämänperustojen uhanalaiseksi tuleminen (ekologinen tuhoutuminen ja ydinvoiman muodostama uhka);

2. teollisen »suoritusytimen» ulkopuolelle jäävien ja sosiaalisen dekalifikoitumis- ja aseman alenemistendenssien alaisten yhteiskunnallisten ryhmien ja alueiden, intressiasemien ja tarvekategorioiden lisääntyvä marginalisoituminen;

3. henkilökohtaisen identiteetin rakentamisen 'elämismaailmallisten' edellytysten tuhoaminen

ja uusien, suureksi osaksi regressiivisten arvo- ja vaatimusmallien muodostaminen;

4. traditionaalisten, normatiivisten orientoitumis- ja integraatioyhteyksien hävittäminen.

Kyvyyttömyys ratkoa näitä ongelmia tavanomaisilla menetelmillä johtaa järjestelmän eräänlaiseen tukkiutumiseen (puoluejärjestelmän kriisi, korporatistinen pattitilanne jne.). Teollisen kasvuparadigman kyseenalaiseksi asettaminen ja em. ongelmien poistamisen puolesta toimiminen synnyttävät välittömimmin uudet liikkeet. 'Ulkopuolisuuden' ideassa korostuu uusintamisen alue tuotannon alueen kustannuksella (Brand 1982, 144—145).

Liikkeissä nähdään uusien konfliktirintamien merkitys eron tekemisenä 'vanhaan politiikkaan': 'vanhan politiikan' keskiössä olivat luokat, muutostaatuksissa työväenluokka, 'uudessa politiikassa' tilanneryhmät, korkeammin koulutetut 'keskiryhmät' ja nuorempi sukupolvi. Tästä johtuu myös, että uudet konfliktirintamat kulkevat vanhojen kanssa ristiin (Hildebrand & Dalton 1977, 236). Tämä sopii hyvin yhteen Kaasen kuvauksen kanssa, minkä mukaan 'uuden vaihtoehtopolitiikan' »aktivistit ovat nuoria ja omistavat erittäin hyvän koulusivistyksen, he pitävät itseään poliittisesti vaikutusvaltaisina, erottautuvat radikaalis-demokraattisten asenteidensa vuoksi, kritisoivat demokratiaa sen konkreettisten ilmenismuotojen vuoksi, hylkäämättä sitä kuitenkaan järjestyksen periaatteena» (Kaase 1979, 232).

2. Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden suhde yhteiskuntaluokkiin

Perinteiseltä luokkateoreettiselta kannalta tarkasteltuna vihreän politiikan perustelun keskeisenä ongelmana on 'tuotantosuhde-ongelma', vaikeus analysoida tuotantosuhdeiden (omistussuhteet ym.) merkitystä oman poliittisen linjan kannalta ja siihen liittyvä herruusongelma (ks. Roberts 1983, 26—). Luokkarakenteen ja poliittisen toiminnan kytkennän kohdalla tämä ilmenee 'tilanneryhmien' ja luokkien välityksen teoreettisen tarkastelun heikkoutena (mikä on yleensäkin keskeinen luokkateorian ongelma). Poliittikan yhteiskunnallisten edellytysten tarkastelun perusparadigman muutos luokkaristiriidoista kerrostuneisuuden ilmentämiin konflikteihin tai uusintami-

sen alueen ja valtion välisen suhteen ristiriitoihin, ei vielä riitä luokkaongelman ratkaisuksi.

Vihreiden toiminnasta käydyssä keskustelussa on esitetty kaksi toisistaan poikkeavaa luokkaperustan tulkintaa:

1. Ensimmäisen kannan mukaan yhteiskuntaluokat ovat kapitalismissa välittömästi tuotannon sfääristä määräytyviä (tuotantosuhteet). Niinpä työväenpuolueet toimivat välittömästi tuotantoapparaatin ristiriitojen alueella, ne ovat siten luokkapuolueita. Sen sijaan uudet yhteiskunnalliset liikkeet 'sijaitsevat' tietyllä etäisyydellä tuotannon sfääristä, minkä vuoksi ne ovat luonteeltaan 'moniluokkaisia' (pluriclassistes) (Poulantzas 1979, 94). Hirsch ja Roth toteavat kapitalismin muutosprosessien johtaneen intressien kanavointiin välittömän arkipäivän tilanteista nousevana toimintana. Tämän vuoksi uudet liikkeet ovat tilanne- tai asiakohtaista, 'pisteittäistä oppositiota' (punktuelle Opposition). Toisin kuin työväenluokan organisaatiot, uudet liikkeet esiintyvät siellä, missä tuotannollinen yhteys on löyhempi tai puuttuu kokonaan. Tästä seuraa, että niissä on voimakas edustus kolmella sosiaalisella ryhmällä: (1) yleisesti ottaen keskikerroksilla, (2) köyhtyneillä ja eristetyillä, yhteiskunnan ulkopuolelle työnnettyillä ryhmillä (sairaat, koulutamatottomat, työttömät yms.) ja (3) tilannesidonaisesti vääryyttä kärsineillä ryhmillä, jotka ovat irtaantuneet kapitalismille tyypillisestä fordismista uusintamisyhteydestä (tai eivät vielä ole siihen joutuneet mukaan, mm. osa nuorisoa) (ks. Hirsch & Roth 1981).

2. Toinen kanta, joka on painottunut uusimpien kokemusten ja empiiristen tietojen perusteella, toteaa yksiselitteisesti, että 'vihreät' ja uudet yhteiskunnalliset liikkeet yleensäkin ovat luokkaperustaltaan keskiluokkainen tai keskikerroksiin pohjautuva liike. Puolueena (Saksan Liittotasavallan) 'vihreät' on uusi luokkapuolue, sillä sen jäsenistön ja kannattajakunnan valtaosa koostuu nk. uusista keskikerroksista: »ei enää murari ja kaivostyöläinen, vaan opettaja ja sosiaalityöntekijä ovat uudet vertauskuvat» (Huber 1983; ks. myös Bolaffi & Kallscheuer 1983).

Vaihtoehtopoliittisen liikkeen todellinen kehitys on osoittanut liikkeiden keskikerroksisuuden, mihin yhdistyy osallistujien korkea koulutustaso sekä nuori ikärakenne. Puoluemuotoisuuden vahvistuminen ja siihen liittyvät toimintamallit

(mm. vaalikilpailu) sekä liikkeiden synnyn eräät historialliset liittotasavaltalaiset erityispiirteet (suhde sosialidemokraattiseen puolueeseen) ovatkin rajanneet 'vihreiden' toiminnan suhteellisen selvästi työväenliikkeen muutosvoimista. Eroa on korostanut liikkeiden monien teoreetikkojen sosialidemokraattinen tausta ja koettu välttämättömyys tehdä pesäero menneisyyden kanssa.

Työväenliikkeen ajamien intressien ja uusien liikkeiden intressien välillä on selviä eroja, jotka syntyvät mm. elämäntavan ja elämäntilanteen pohjalta. Liikkeissä esitetyt nollakasvun, uuteen teknologiaan perustuvan tietynlaisen kulutuksen rajoittamisen, tietyn tyyppisten velvollisuuksien täyttämisen vaatimukset yleisinä sivilisaatiovaatimuksina eivät selvästikään käy yksiin työväenliikkeen II maailmansodan jälkeisten tavoitteiden kanssa. Tästä aspektista esitetyllä työväenluokan ja -liikkeen kritiikillä on tietty reaalin perustansa työväenluokan elämäntilanteessa ja sosiaalisessa asemassa.

Liittotasavaltalaisessa keskustelussa onkin todettu sodanjälkeisen suhteellisen pitkän taloudellisen kasvun kauden muodostaneen reaalisen perustan sellaisille työväenluokan tietoisuuden muodoille, joissa oma hyvinvointi kytkettiin yrityksen kasvuun ja menestykseen ja sen kautta koko kapitalistiseen talouskehitykseen. Niissä työväenluokan ryhmissä, jotka parhaiten pääsivät osallisiksi teollisuuden keskeisten sektorien ylimääräisvoitoista kehittyi merkittävä omistajuuden ilmiö: ryhmistä muodostui huomattava kestokulutustavaroiden, asunto-osakkeiden, omakotitalojen, kesämökkien ja muiden palkkatyön ulkopuolisten tulonlähteiden (vrt. Suomessa maan ja metsien omistus) haltija.

Tällaisten kulutustavaroiden kaksoisfunktio käyttö- ja vaihtoarvona sanelee myöskin niiden merkityksen työväenluokan tietyn osan tietoisuudelle: käyttöarvona toimia työväenluokan uusintamisen välineenä, 'vapaa-ajan' ristiriitaisen toteuttamisen välineenä; ja vaihtoarvona, rahan vaihdettavissa olevana tavarana, vahvistaa omistustasoa ja tätä kautta sitoa ko. ryhmiä kapitalistiseen yhteiskuntamuodostumaan ja sen perustana olevaan tuotantovoimien kehitykseen (Leisewitz 1980, 182).

Tältä osin 'vihreiden' kritiikki osuu ainakin osittain tärkeään kohtaan. Toisaalta työväenliikkeen ja työväenluokan kritisoiminen on usein

erittelemätöntä. Kriitikissä jätetään usein ottamatta huomioon työväenluokan aseman ristiriitainen määräytyminen. Nykykapitalismissa huomattava osa työväenluokan kulutuksesta voidaan laskea työvoiman uusintamisen välttämättömiin kustannuksiin. Täten vaatimus luopua uuden teknologian mukaisesta kulutuksesta merkitsisi tietyn osan kohdalla suhteellista kurjistumista (edellyttäen, että yhteiskunnallisesti sitä ei kyetä korvaamaan (ks. Offe 1972, 159—168). Vaatimus uudesta identiteetistä ja 'toisin elämisen' tavasta kohdistuu eri tavoin työväenluokan elämäntilanteeseen kuin 'keskiluokkaiisiin' vaihtoehtoprojekteihin. Vaihtoehtoliikkeiden ja työväenluokan ammattijärjestöjen intresseillä on siten selviä objektiivisia eroja (ainakin lyhyellä aikaperspektiivillä): työläisperheen yhteydet taloudelliseen kasvuun ja työpaikkaan ovat pakostakin erilaisia kuin opiskelijataustan omaavan 'keskiluokkaisen' vaihtoehtoliikkeen: säästämisen, lainojen ja suhteellisen turvallisen työpaikan mahdollistama omakotitalo, vapaa-ajan pidentämisspyrkimykset kestokulutustavaroiden avulla, loma-asunto ja lomamatkat näyttävät vanhemman työläisen kokemusperspektiivistä erilaisilta kuin nuoremman, suhteellisen turvalliseen taloudelliseen tilanteeseen kasvaneen keskiluokkaisen toimihenkilöryhmän elämäntilanteesta käsin. Tätä eroa korostaa työväenkulttuurin ja elämäntavan tiettyjen perinteiden jatkuvuus (Maase 1982, 37—39). Eritellysti tulisi tarkastella myös työväenliikkeen liike- ja puolueuudon kehitystä, kysymystä työväenliikkeen korporatisoitumisesta jne. Olennaista työväenliikkeen ja uusien liikkeiden yhteistyön kannalta onkin, miten kummatkin kiinnittyvät nykyisiin intressiasemiinsa ja eroihinsa.

Toinen uusien liikkeiden luokkaperustasta nouseva ongelma liittyy marginaalisten ryhmien käsitteeseen. Liikkeiden sosiaalisen perustan 'keskiluokkaisuus' ja toisaalta käsitys marginaalisista ryhmistä niiden nousun perustana (ks. Marcuse 1976; Hirsch 1980a) eivät toistaiseksi ole löytäneet välitystä. Työttömät, 'toisen työväenliikkeen' (ks. Roth 1977) eri osat (naistyöläiset, vierastyöläiset), syrjäseutujen asukkaat jne. ovat ryhmänä jääneet liikkeiden tavoittamattomiin. Tässä mielessä 'etujoukko' -konseptin ongelmat tulevat esiin myös liikkeiden kehityksessä (vrt. liikkeissä käynnistynyt keskustelu enemmistö-

periaatteesta ja sen hylkäämisestä silloin, kun on kysymys elämän- ja kuoleman kysymyksistä, kuten esim. atomivoimassa) (Mettke 1982; Uudistuva ihmiskunta 3/1983; Brand 1983; Kraushaar 1983).¹ Puolueuudon saattaa vaikeuttaa näiden todellisten 'marginaaliryhmien' osanottoa entisestään. Kansalaisaloitteet 'pisteittäisinä', paikallisista intressitilanteista nousevina ovat tässä suhteessa paremmin marginaaleihin sopivia.

3. 'Vihreän' politiikan sisältö ja suuri linja

Vihreän politiikan linjan määrittelyn ongelma liittyy läheisesti liikkeiden puolueuudon ja vaaliosallistumisen kysymyksiin. Puolueuudon valinta ja parlamenttivaaleihin osallistuminen merkitsee sitä, että kansalaisaloitteille mahdollinen puoluerajat ylittävä toiminta vähenee (häviää?), samalla kun temaattisesti rajoitetuille alueille keskittyminen ja vain ongelmien kohteeksi joutuneiden intresseihin keskittyminen käy vaikeaksi, itse asiassa mahdottomaksi. Valtakunnallisen tason politiikkaan osallistuessaan liike joutuu väistämättä esittämään kantoja, joista hahmottuu sellainen 'suurempi' linja, jolla on yhtymä- tai vastakohtia muiden poliittisten puolueiden linjoihin (ks. Raschke 1979, 164—167; Jäger 1980; Agnoli 1983, 19). Mitä kauemmin ja laajemmalla tasolla liikkeet osallistuvat politiikkaan, sitä tärkeämmäksi niille tulee ohjelman laatiminen ja ideologinen kantojen määrittely.

Keskustelussa on erotettu keskeisimmän neljä ulottuvuutta, joiden suhteen vihreiden linja voidaan eritellä: a) vasemmisto — oikeisto, b) keskusta — periferia, c) materialismi — postmaterialismi, d) modernismi — antimodernismi (vrt. Brand 1982).

a) Vasemmisto — oikeisto -ulottuvuus

Tavallisimmin vihreitä on luonnehdittu 'vasemmistolaiseksi ympäristöpuolueeksi' tai 'vihreäksi vasemmistopuolueeksi' (Fischer 1983, 61; Huber 1983, 70, 80). Joachim Raschken mukaan on lukuisia 'vihreän politiikan' kysymyksiä, jotka vaativat kapitalismikriittisen asenteen omaksumista myös ympäristöongelmien ratkaisemiseksi: 1. Tuotannon toivotun suunnan määrittäminen ja ei-toivotun välttäminen suuntaavat toimintaa lisäarvon tuotannon vastaiseen suuntaan. 2.

Valtiollisten kehityksen ohjauksen välineiden rakentaminen talouden toivotun kehityksen ja muiden tavoitteiden saavuttamiseksi ja kehityksen kontrolloimiseksi (tuotantovälineiden yhteiskunnallistamisen ongelma). 3. Tasa-arvoisuuden ongelma: kuinka turvataan kehitys, jolla alemmat luokat ja kerrostumat saavuttavat tasa-arvoisen aseman ylempien kanssa (Raschke 1979, 166). Tähän voidaan lisätä Robertsinkin korostama omistussuhde- ja siihen kytkeytyvä herruusongelma yleensäkin: niinkauan kuin poliittisella apparaatilla ei ole hallussaan tuotantoapparaatin valvontaa, on tuotannon omistajalla runsaasti mahdollisuuksia kiertää ohjauksirytykset. Robertsinkin mukaan Liittotasavallan vihreiden suurimpia heikkouksia on kunnollisen, myös muissa ohjelman osissa perustellun teollisuusohjelman puute. Vihreät eivät voi luottaa samalla tavalla fatalistisesti teollisuusyhteiskunnan tuhoutumiseen omiin ristiriitoihinsa kuin kautskylainen työväenliike aikoinaan luotti kapitalismin 'lainmukaiseen' muuttumiseen sosialismiksi. Itse asiassa vihreiden keskeisenä tavoitteena on juuri noiden keskeisimmiksi koettujen ristiriitojen kärjistymisen ehkäiseminen, koska ne samalla johtaisivat koko ihmiskunnan elämän vaarantumiseen (luonnon tuhoutuminen, atomivoimakatastrofi). Vallankumouksellinen työväenliikehän on pyrkinyt päinvastoin kapitalismin ristiriitojen kiihdyttämiseen olemalla osa tuota ristiriitaprosessia. Robertsinkin mukaan uudistusongelma ilmenee siinä, että vihreä politiikka taiteilee jatkuvasti järjestelmän aukkojen reformistisen paikkaamisen ja teollisuuskapitalismin mullistamisen välisellä häilyvällä rajalla (Roberts 1983, 126; ks. myös Goldberg & Sörgel 1982).

Marx tarkastelee *Pääoman I.* osassa sitä, kuinka kapitalismia on suojeltava siltä itseltään. Esimerkiksi lapsityövoiman käytön rajoitus ja taistelu normaalityöpäivän säätämiseksi olivat toimenpiteitä, joilla kapitalisteja oli suojeltava itseltään heidän omien etujensa (kokonaiskapitalistin etujen) takia (Marx 1957). Samalla tavalla Robertsinkin mukaan vihreiden reformipolitiikka uhkaa muodostua eräänlaiseksi hälytyskelloksi. Se suojelee kokonaisjärjestelmää (nyt teollisuuskapitalismia ja sen kasvuparadigmaa) siltä itseltään (luonnon ja muiden järjestelmän uusintamisen välttämättömien edellytysten reformistisilla suo-

jelupyrkimyksillään) osoittamalla hälyttävät uhat (Roberts emt., 129—130; Brand 1982, 116—; vrt. Hirsch 1980a, 155; Kraushaar 1982).

Oikeisto — vasemmisto -ulottuvuuden yläpuolelle nousua pitävät liikkeiden (marxilaiset) sympatisoivat kriitikot ja skeptikot yhtenä pahimmista illuusioista. Asian ilmaisee Johannes Agnoli seuraavasti kommentoidessaan Liittotasavallassa menestyksellisten parlamenttivaalien jälkeistä vihreiden ensimmäistä lehdistötiedotetta, jossa todettiin vihreiden räjäyttäneen oikeisto — vasemmisto -ulottuvuuden:

»Lausunto teki minut pelokkaaksi aivan yksinkertaisesta syystä: oikeisto — vasemmisto -akselin mitätöiminen on aina kuulunut oikeiston ohjelmaan. Joka luulee olevansa oikeisto — vasemmisto -akselin yläpuolella, on itse asiassa sen oikealla puolella, tai keskustassa... Mikäli vihreät todella haluavat toteuttaa yhteiskunnallisia tavoitteitaan heidän tulee olla vasemmistopuolue, niin sanotusti ottaa lipukseen emansipaation punainen lippu» (Agnoli 1983, 31).

b) Teollisuusyhteiskunnan suoritusydin — periferia- ulottuvuus

Tämä ulottuvuuden ideaa kehitteli 1960-luvulla erityisesti Herbert Marcuse ja kriittinen teoria myöhäiskapitalismiteesissään. Marcusen ideana on, että kehittyneistä kapitalistisista maista 2. maailmansodan jälkeisenä aikana 'puuttunutta oppositiovoimaa' voidaan selittää toisaalta turvatulla materiaalien tarpeiden tyydytyksen tasolla ja toisaalta massakulttuurin avulla tapahtuneella tarpeiden, viettirakenteen ja tietoisuuden manipuloinnilla. Yhteiskunta on muuttunut kapitalismin alkuaajoista. Uusia kapitalismin vastavoimia on nyt etsittävä järjestelmän ulkopuolisista ryhmistä, gheton väestöstä, alistetuimmista ryhmistä ja niistä sivistyneistön kerroksista, jotka pystyvät vastarintaan, erityisesti opiskelijaliikkeestä (ks. Marcuse 1976; 1978; Roth 1982, 8—11). Marcuse kiteyttää käsityksensä yhteiskunnan protestipotentiaalista: (1) yhteiskunnan muuttamisella ei ole enää mitään etuoikeutettua kantajaa eikä sitä voida perustella objektiivisen vallankumousteorian avulla; (2) se on sidoksissa kehkeytyvään subjektiviteettiin ja sen kapinointaan suhteeseen hallitsevaa rationaliteettia vastaan; (3) protestipotentiaali pyrkii diffuusiin disintegraatioon, joka vaikuttaisi herättävästi; (4)

sen praksista uhkaa sekä sisäinen regressio että ulkoinen repressio (ks. Roth emt., 10—11).

Hirschin ajatus suoritussyntymisestä ja marginaalisista ryhmistä uutena konfliktilinjana on selvästi Marcuse-peräinen. Sitä voidaan tältä osin tarkastella samojen kriteerien perusteella kuin Marcusenkin ajatusta. Ensiksikin tutkimukset eivät ole toistaiseksi osoittaneet, että yhteiskunnallinen kehitys olisi todella siirtänyt kehittyneissä kapitalistisissa maissa konfliktien painopisteen tuotantosuhteiden ja työväenluokan ulkopuolelle marginaaliryhmiin (vrt. kuitenkin Inglehartin päinvastainen kanta: Inglehart 1983; Thome 1985; Suhonen 1983). Sen sijaan liikkeissä esitetty uudenlaisten integroinnin muotojen kritiikki on jo osoittautunut kestävämmäksi (organisaatio-teoreettisista ongelmista, ks. Siisiäinen 1983). Toiseksi uudet liikkeet eivät ole (vielä?) kyenneet 'herättämään' todellisia marginaalisia ryhmiä. Kolmanneksi jako ytimeen ja periferiaan ei ole riippumaton yhteiskunnan luokkarakenteesta, vaan luokkarakenne läpäisee molemmat kategoriat samansuuntaisesti (vrt. Jäger 1980). Ongelmana on yleisesti ilmaistuna 'vanhan' ja 'uuden' konfliktirintaman (-rintamien) teoreettinen väilytys ja strateginen poliittinen yhdistäminen.

c) Materialismi — postmaterialismi -ulottuvuus

Erityisesti Ronald Inglehart (1971; 1977; 1983) on katsonut eri maissa suoritettujen uusien liikkeiden kannattajakuntien tutkimusten osoittaneen, että poliittisen toiminnan suuntaavissa voimissa on tapahtunut/tapahtumassa tärkeitä muutoksia postmaterialismi — materialismi -ulottuvuuden merkityksen kasvun suuntaan. Tämä ilmenee hänen mukaansa selvimmin siinä, että sodanjälkeisen korkeasti koulutetun sukupolven (ennen muita uusien keskikerrosten eräiden osien) piirissä poliittisen orientoitumisen perustaksi ovat tulleet pikemmin ei-materiaaliset kuin materiaaliset arvot. Joachim Raschke ilmaisi saman toteamalla, että 'jakeluparadigman' on dominoivana paradigmana syrjäyttänyt 'elämäntaparadigma' (1980, 24—30).

Tämä aiheuttaa poliittisessa kentässä tärkeitä muutoksia: luokkaperustainen poliittinen orientoituminen kehittyä kääntäen verrannollisesti hyvinvoinnin lisääntymisen kanssa (Inglehart 1983, 142—143). Syntyy paradoksaalinen poliittinen tilanne: postmaterialistit ovat kotoisin yhteiskun-

nan etuoikeutetuista ja taloudellisesti hyvinvointivista luokista ja kerrostumista, mutta siitä huolimatta ovat taipuvaisia tyytymättömyyteen tämän yhteiskunnan perusarvoihin ja suuntautumaan sen muuttamiseen. He ovat peräisin yhteiskunnallisista ryhmistä, jotka ovat olleet perinteisesti taipuvaisia kannattamaan 'oikeistoa', mutta itse suuntautuvat poliittisesti 'vasemmalle'. Tämä on kuitenkin siirtymäkauden ilmiö; kehityksen jatkuessa postmaterialististen arvojen kannatus pyrkii neutralisoimaan perinteisiä poliittisia polarisointumisia, jotka ovat kytkeytyneet sosiaaliseen kerrostuneisuuteen. Vaikkakin uusiin keskikerroksiin kuuluvien postmaterialistien politiikka painottuu 'vasemmistolaisesti' suhteessa valitsevan järjestelmän tiettyjen perusarvojen säilyttämiseen, on se Inglehartin mukaan kuitenkin yhteensopimaton perinteisen poliittisen vasemmiston orientaation ja arvojen kanssa. Tämä tulee johtamaan vasemmiston hajoamiseen yhtäältä postmaterialistisen politiikan kannattajiin ja toisaalta perinteisen vasemmistolaisen materialismin kannattajiin (emt.). Osa työväenluokkaa ja keskiluokkaa siirtyy postmaterialistisen politiikan kannalle; kapitalistien asennoitumisesta Inglehart ei sentään esitä muutosoletuksia. Sen sijaan uskonnollisten ryhmien suhteen postmaterialismi ei vaikuta neutralisoivasti: koska se rekrytoi kannattajansa perinteisesti vähemmän uskonnollisista ryhmistä saattaa tämä vaikuttaa uskonnollisia piirejä oikeistolaistavasti. Inglehartin johtopäätös tästä on, että samalla kun teollisen yhteiskunnan perinteiset luokkajaot tulevat neutraalimmiksi postmaterialismin kasvun tuloksena, jotkut arvo-orientaation erottavat linjat (esim. uskonnollinen) saattavat päinvastoin elpyä uudelleen.

Inglehartin mukaan arvo-orientaation muutokset voidaan perustaa Maslow'n tarvehierarkian sovellutukselle yhteiskunnan alueelle. Ongelmalliseksi tämän perusteluissa osoittautuivat puutteellisuudet sekä eräissä Inglehartin empirisissä argumentoinneissa (ks. kritiikistä, Suhonen 1983; 1984, 1985; Thome 1985) että hänen arvo-orientaatioideointinsa teoreettisessa kehityksessä. Ensinnäkin Inglehartin teoriassa mekanisoidaan Maslow'n tarvehierarkian eri tasojen suhde: oletetaan nousevan materiaalisilta henkisille tarvetasoilta kuin portaita ja tämän jälkeen vasta henkistytävän. Kuitenkaan henkinen ja

materiaalinen tarpeiden kehitysprosessi eivät ole näin toisistaan erotettavissa, vaan omaavat myös välityksiä. Toiseksi maslow'lainen malli sisältää sellaisen konseptin minän kehityksestä, että sen siirtämistä suoraan yhteiskuntatieteelliseen teoriaan on vaikea puolustaa: (a) siinä korostetaan lapsuuden ja nuoruuden arvomuodostusta liian ehdottomalla tavalla; (b) siitä suljetaan pois arvojen ja minän muotoutumisprosessin tarkastelu vuorovaikutusprosessina, jolla on tietyt yhteiskunnalliset ehdot; (c) siitä puuttuu kulttuurisen tekijän tarkastelu yksilön ja näiden arvojen muotoutumisprosessista. Kolmanneksi, kokonaisyhteiskunnallisen 'uusintamisprosessin' ja analyysin puute ilmenee myöskin hyvinvoinnin ongelmattomana asettamisena arvokumouksen perustaksi. Ei ole riittävää viitata tarpeiden kohoamiseen hyvinvoinnin myötä, vaan niitä tulisi tarkastella eritellysti: historiallisesti, konkreettisesti, yhteiskunnallistumisen ristiriitaisina tuotteina (lisäkeskustelusta, ks. Thome 1985; Suhonen 1983; 1984; 1985; Brand 1982, 68—69).

Hedelmällisempiä kytkentöjä sosiologian teorian ydinalueella käytyyn keskusteluun uusista liikkeistä arvoihin ja kulttuuriin kentiin kytkeytyvinä voimina tarjoavat ne teoretisoinnit, joissa liikkeitä tarkastellaan keskeisesti Alain Touraine'n ideoita jatkaen konfliktioivina — ei luokkapoliittisesti vaan kulttuurisesti konfliktioivina — liikkeinä. Tourainen mukaan 'jälkiteollisessa' yhteiskunnassa (ks. 1971) tai 'ohjelmoitussa' yhteiskunnassa (1981) on käynnissä yhteiskunnallisten liikkeiden toteuttama näytelmä. Konfliktien kohteena on taistelu 'historisiteetin', kulttuurimallien valvonnasta sanan laajassa merkityksessä, mallista, jonka 'avulla yhteiskunta suorittaa itseensä kohdistuvat toimenpiteet' (ks. Touraine 1981; 1983, 144—145). Touraine'n mukaan kulttuuristen liikkeiden roolina on toimia siirtymävaiheessa uudentyyppiseen yhteiskuntaan tienraivaajina vielä kehittymättömille yhteiskunnallisille liikkeille (emt. 148).

Tourainen ja eräiden samoja teemoja tutkineiden sosiologien (ks. Donati 1984; Melucci 1984; Sassoon 1984) kirjoituksissa rakennetaan kuva teknostruktuurin hallitsemasta informaatioyhteiskunnasta, missä yhteiskunnallisen toiminnan 'taloudellinen perusta' menettää merkitystään:

»What are exchanged and used, in fact, are not only economic goods but mainly an infor-

mational and cultural product or service having a strong symbolic and identificational character. It is this culture that carries the conflictual contents and the antagonism... Conflict therefore shifts to a cultural level» (Donati 1984, 842).

Kun kulttuuri ja siihen liittyvä kamppailu historisiteetista asetetaan tarkastelun ja yhteiskunnallisen sekä poliittisen rakenteen ydinkysymykseksi, asettuu myöskin kysymys järjestelmän uusintamisesta ja toiminnan jatkuvuudesta toisella tavalla. Historisiteetti on olemassa Tourainen mukaan vain tietyllä kentällä käytävänä taisteluna: kulttuurin mallit eivät ole mitään hallitsevan luokan intressien mukaista ideologiaa edustavia muotoja, vaikka hallitsevien kontrolli niihin ulottuukin. Ne kehittyvät eri toimijoiden välisenä suhteena (Touraine 1983, 143). Kulttuurin keskeisyys ilmenee näiden näkemysten mukaan siten, että kapitalismin kehitystä ei voida turvata enää yksin työvoiman kontrollin yms. 'perinteisten' menetelmien avulla. Kehityksen ja jatkuvuuden turvaaminen vaatii Meluccin mukaan kasvavaa interventiota sosiaaliin suhteisiin, symbolisiin järjestelmiin, yksilölliseen identiteettiin ja tarpeisiin. Kompleksisten yhteiskuntien perustassa kytkeytyvät taloudelliset, poliittiset ja kulttuuriset rakenteet toisiinsa (1984, 826).

Yhteiskunta koostuu erilaisista jännitekentistä, jotka liikkuvat toimijoiden välisen taistelun ja vuorovaikutuksen perustalla. Tässä kentän toiminnassa molemmat (kaikki) toimijat osallistuvat jännitteen ylläpitämiseen, kehittämiseen, uusintamiseen. Kompleksisen järjestelmän keskeinen ristiriita onkin se, että se tarvitsee yhtäältä autonomisia, 'informaatioyhteiskunnassa' toimintaan kykeneviä yksilöitä ja ryhmiä, toisaalta taas yhä enemmän integraatiota. Kontrollin on toisin sanoen ulotuttava samoihin perusrakenteisiin, mistä järjestelmän kehitys riippuu. Seurauksena on vallan alueen laajeneminen arkielämän alueella, 'vallan mikrofysiikan' uusien muotojen kehittyminen (Foucault).

1980-luvun yhteiskunnalliset liikkeet nousevat Meluccin mukaan juuri sellaisilla alueilla, joilla on yhteyttä ja merkitystä intensiivisimpiin informatorisiin ja symbolisiin investointeihin ja joihin siitä syystä kohdistuvat mitä voimakkaimmat konformistisuuspaineet. Konfliktioivia toimijoita ei tämän näkemyksen mukaan voidakaan mää-

ritellä pysyväisluonteisesti ymmärretyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen perusteella. Konfliktitoimijat ovat lisääntyvästi ajallisia ja niiden funktiona on paljastaa kamppailun näyttämö ja panokset, kertoa yhteiskunnalle että perusongelma on olemassa tietyllä alueella (Melucci 1984, 826—827).

Nämä erilaiset taistelun kentät ovat olemassa vain toimijoiden välisinä suhteina ja jännitteinä. Peliin osallistuvat uusintavat sen (vrt. Bourdieu 1985). Näin ollen ne edellyttävät molempien (kaikkien) vastustajien osallisuutta. Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden merkitys modernin historisiteetin kannalta on mahdollisuudessa esittää (symbolinen ja kulttuurinen) haaste järjestelmän ydinalueella. Esimerkiksi eräiden Liittotasavalan johtavien pluralistisen demokratian teoreetikkojen keskuudessa uudet liikkeet (erilaisten muiden 'irrationaalisten' ryhmien ohella (itämaiset uskonnot, huumeiden käyttäjät jne.) nähdään demokratian toimivuuden päävaarana: perinteisten konfliktioivien voimien osallistuminen on noudattanut tiettyä yhteistä logiikkaa, yhteisiä argumentoinnin muotoja, kieltäytymisen sääntöjä jne. Uusien liikkeiden haaste koostuu totaalisesta kieltäytymisen mahdollisuudesta, mihin sisältyy myös järjestelmää kantavien voimien tietämättömyys ulkopuolisista ryhmistä² (ks. Krenndahl 1980).

Nämä uudet 'jälki-tourainelaiset' teoretisoinnit ovat vielä siinä vaiheessa, ettei niiden perustan koko arvioinnille ole riittävän laajaa pohjaa. Toiminnan teoreettiset konseptiot kuitenkin liikkuvat vanhan rakenne — toimija -dualismin ongelman ympärillä, minkä vuoksi keskeinen osa strukturalismi — interaktionismi -kiistassa käydystä keskustelusta soveltuu myös siihen (vrt. esim. Bourdieu 1977; 1985; Giddens 1985).

d) Modernismi — antimodernismi -ulottuvuus

Liikkeiden antimodernistisissa politiikka-konseptioissa on kiinnitetty huomiota kahdenlaisen vastarinnan välttämättömyyteen. Luonnosta elävien ryhmien uhanalaisuus (kalastajat, (pien)viljelijät) luo ensimmäisen vastarintatutvuuden. Toisen luo perinteisen yhteisöelämän (Gemeinschaft) piirteiden hävittämistendenssi. Tästä perspektiivistä näyttää koko 'vanha keskisääty' uhatulta (vaihtoehtoliikkeissä on suhteellisen voimakas rekrytointi vanhasta keskisäädys-

tä). Samoin erityisesti naisten on nähty tulevan 'elämismaailman kolonialisoinnin' uhkaamiksi. Juuri naisilla on ollut elämismaailmassa keskeinen rooli kansalaisyhteiskunnan ilmiöiden alueella. Patriarkaalisten perherakenteiden murtuminen, perinteisten sukupuoliroolien heikkeneminen jne. ovat johtaneet naiset identiteettikriisiin. Erityisesti korkeasti koulutettujen nuorten naisten merkittävä osuus vaihtoehtoliikkeissä selittyy paljolti tällä. Antimodernistisuus ilmenee muun muassa taaksepäin suuntautuvien biologisten naiseuden myyttien ja kokemusten tuomisen osaan naisliikettä (ks. Brand 1982, 159—161).

Totaalisen sivilisatorisen kritiikin aines, joka liikkeissä on keskeisessä asemassa, on johtanut varsin mielenkiintoisiin keskusteluihin. Monet liikkeiden edustamaan antimodernismiin kriittisesti suhtautuvat ovatkin todenneet koko 'modernin projektin' kyseenalaiseksi saattamisen uhkaavan ajaa liikkeet samaan rintamaan äärimmäisen taantumuksen kanssa (vrt. Habermas 1982; Steigerwald 1982). Liikkeissäkin on tunnus-tettu antimodernististen katsomusten ja 1700- ja 1800-luvun teollistamisen vastaisten romanttisten protestiliikkeiden yhtäläisyys. Otto Kallscheuer vertaa Bahron totaalista eskatologista mallia keskiajan lahkojen maailmanlopun odotukseen ja toteaa: »Was fehlt, ist der Messias» (1983, 74). Liikkeiden teoreetikot ovat vastanneet kritiikkiin toteamalla ko. käsitteet historiallisesti ehdollisiksi. Tuotantovoimien ja teknologian kehitykseen perustuvan edistyksen asettaminen kyseenalaiseksi ei esimerkiksi välttämättä ole konservatismia oloissa, joissa kehitys uhkaa sekä omia edellytyksiään (luonto) että koko ihmisyyteiskunnan olemassaoloa. Konservatiivisessa ajattelussa esitettyjen taaksepäin suuntautuvien tavoitteiden (ks. Zeitlin 1968) funktio muuttuu teollisen kehityksen uudessa vaiheessa (ks. Brand 1982, 18—20). Vastaavalla tavalla Claus Offe on pyrkinyt torjumaan irrationalismisyytökset. Hänen mukaansa on kysymys kahdesta erillisestä rationaaliteetti-konseptiosta. Weberiläinen teollisuus-kapitalismin formaali rationaaliteetti on Offen mukaan ristiriidassa 'vihreiden' edustaman rationaaliteetin kanssa, jota voidaan kuvata Walter Benjaminin lauseella: »Ehkä vallankumoukset ovatkin tässä junassa matkustavan ihmiskunnan ote hätäjarrusta». Irrationalismi muuttuisikin nyt rationaalisuudeksi. Offen mukaan kysymys on

kamppailusta politiikan rationaalisuuden kriteereistä ja merkityksien määrittelystä (Offe 1983, 86—88). Toiset teoreetikoista taas ovat todenneet, että kysymyksessä ei ole bahrolainen paluu menneisyyden pieniin yhteisöihin, vaan eräänlainen sivilisaation kriittisen säilyttämisen pyrkimys (Berger & Kostede 1983; vrt. Bahro 1980).

'Vihreiden' politiikka-ongelmat muodostuvatkin 'heterogeenisten' konfliktuulottuvuuksien yhteenkytkennän puutteesta. Se vaikeuttaa myöskin kokonaisarvion tekemistä. Itse liikkeiden piirissä korostetaan tällä hetkellä enemmänkin perinteisen politiikanteon kritiikkiä, 'uuden politiikan' vallankumouksellisen uusia muotoja, pysyttämistä korporatistisparlamentaarisen poliittisen järjestelmän toimintamekanismien ulkopuolella. Näin ollen on vaikea vielä sanoa, mikä tulee olemaan liikkeiden todellinen merkitys. Onko kysymyksessä suhdanneluonteinen politiikan muutosprosessi vai onko kysymyksessä perustavanlaatuisempi muutos koko yhteiskunta-muodostumassamme (pohdintoista ks. esim. Touraine 1978; 1981; Kallscheuer 1983).

4. Hegemoniaongelma ja uudet yhteiskunnalliset liikkeet

Jotta voisimme problematisoida uusien yhteiskunnallisten liikkeiden merkityksen hallitsevan hegemonisen järjestelmän ja vaihtoehtoisen hegemonian kannalta, on välttämätöntä suhteuttaa niiden toiminta johonkin teoreettiseen konseptioon poliittisen järjestelmän kokonaisuutensa. Erään tarkastelulähtökohdan antaa Gramscin hegemoniakonseptio. Gramscin mukaan porvarillinen hegemonia muodostuu monimutkaisesta ja monitasoisesta apparaattien ja instituutioiden järjestelmästä, joka ulottuu pitkälle ahtaassa mielessä käsitetyin valtiokoneiston ulkopuolelle, kansalaisyhteiskuntaan (Gramsci 1982). Michael Jägerin tutkimuksia seuraten tätä gramscilaista valtio- ja valtakonseptiota voidaan täydentää tai havainnollistaa Michel Foucault'n valtakonseptiolla, missä valta nähdään yhteiskuntajärjestelmän ja sen aktorien kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla uusintuvina järjestelmän tukipisteinä. Samalla tavalla uusiutuvat myöskin järjestelmän vastarintapistet näillä mikroalueilla. Paitsi todellisia vastarintapisteitä järjestelmä tuottaa myös 'immanenttia vastarintaa', joka ei

ylitä järjestelmän rajoja ja toimii eräänlaisena näennäiskamppailuna (Foucault 1981; Jäger 1980b; Siisiäinen 1982). Nyt voidaan tarkastella, millaisia strategioita, tuki- tai vastarintapisteiden yhdistelmiä järjestelmä ja sen ristiriidat pystyvät kehittämään. Uusia yhteiskunnallisia liikkeitä voidaan tarkastella osana tällaista hegemonista järjestelmää ja osana sen muuttamiseen pyrkivää vaihtoehtohegemonian kehittymisprosessia.

Kehittyneimmissä pluralismiteorian vaihteissa käsitys yhteiskunnallisen järjestelmän stabiilisuudesta on itse asiassa muotoiltu varsin samalla tavalla kuin mitä edellä hahmoteltiin. Schattschneiderin (1960) mukaan yhteiskunnallisen järjestelmän stabiilisuus on riippuvainen sen kyvystä hallita järjestelmää hajoittavat eri konfliktuulottuvuudet (ks. myös Lipset 1960). Schattschneider kehittää eteenpäin pluralismiteoreettisen konfliktikonseptio luojien (de Tocqueville, Simmel, Bentley) käsityksiä siitä, miten tärkeää on, etteivät eri konfliktit jaa yhteiskuntaa yhteneväisiin osapuoliin, vaan ristikkäisesti. Tällä tavalla esimerkiksi luokkakonfliktin mukainen jako USA:ssa (kapitalistit — työväenluokka) kulkee ristiin etnisen jaon (valkoihoiset — värilliset) ja uskonnollisen jaon (katoliset — protestantit) kanssa. Kahden rintaman mukaisten jakojen tilanteen yhdistäminen yhdeksi rintamaksi merkitsisi sitä, että suuresta osasta entisiä vihollisia täytyisi tulla uusia ystäviä (Schattschneider 1960, 65—66). Stabiilissa yhteiskunnassa on Schattschneiderin mukaan aina suuri joukko kilpailevia konflikteja, joiden ristikkäisvaikutusten ansiosta järjestelmän poliittinen vakaisuus säilyy.

Vihreiden poliittisen liikkeen syntyperusta ja sen ilmeneminen politiikan sisällön ristiriitauulottuvuuksina soveltuu pluralismiparadigman mukaiseen tarkasteluun varsin hyvin. Teollisuuskapitalismin jatkuvuuden kannalta onkin olennaista, millä tavalla eri muutosvoimien väliset suhteet, ennen kaikkea suhde työväenliike — uudet yhteiskunnalliset liikkeet, tulevaisuudessa kehittyvät. Edellä hahmotellut poliittiset ulottuvuudet: (1) työväenluokka — porvaristo, (2) suutussyhteiskunnan ydin — periferia, (3) materialismi — antimaterialismi ja (4) rationalismi — antirationalismi, kuvaavat politiikan tasolla mahdollisia yhteiskunnallisia jakoja. Nykyisen tilanteen olennaiseksi piirteeksi on uusia liikkeitä kos-

kevassa teoretisoinnissa nähty poliittisen sfäärin kannalta, että (kansalais)yhteiskunnan (arkipäivän) alueella on valtion laajetessa syntynyt alue, jolla on poliittista, puolueiden ulkopuolista merkitystä. Kansalaisten valtapotentiaali kasvaa tavalla, joka ei välittömästi ilmene valtion alueella (ks. Lange 1980, 190—191; Siisiäinen 1982, 289—290). Vaihtoehtohegemonian kannalta ratkaiseva kysymys on ensiksikin, millä tavalla 'kansagulliver' pystyy katkaisemaan ne sadat hiuksenhienot köydet, joilla vallitseva järjestelmä sitoo ja hajoittaa eri suuntiin sen toimintakykyä (Haug 1981) ja toiseksi, millä tavalla kyetään erilaisia intressejä ja pyrkimyksiä omaavista voimista luomaan vaihtoehtohegemoninen valtablokki.

Ristiriitojen moninaisuuden ja erisuuntaisuuden olosuhteissa kehityksen ääri vaihtoehtoina ovat: 1. eri liikkeiden ja organisaatioiden intressien 'kompromissille' perustuvan vaihtoehtohegemonisen valtablokin (Gramsci) kehittyminen (työväenliikkeen muutosvoimat ja uudet liikkeet) ja 2. tilanne, missä muutosta ajavat voimat joutuvat keskinäiseen kilpailuun ja näin heikentävät toinen toisiaan (ja sisäisten 'siipien' välisten kamppailujen kautta itseään) hallitsevan valtablokin hyväksi (vrt. Siisiäinen 1982). Tämä jälkimmäinen vaihtoehto toteuttaisi pluralismiparadigman mukaisen ristiriitojen erisuuntaisuudelle ja yhteensopimattomuudelle perustuvan poliittisen järjestelmän jatkuvuuden.

Edellä esitetyillä neljällä politiikan ulottuvuudella ilmenevät intressikonfliktit eivät ole pelkiä illuusioita tai kysymys ei ole pelkistä 'vääristä' ja 'oikeista/todellisista' intresseistä (Siisiäinen 1983b). Pikemminkin on kysymys intressirakenteen eri tasoille sijoittuvista, poliittisen diskurssin ja tiedostuksen eri kehitysvaiheisiin liittyvistä eroista. Antonio Gramsci on *Vankilavirkkoissaan* esittänyt jaottelun 'elimellisiin' ja 'suhdanneluontoihin' liikkeisiin, jonka avulla voidaan tarkastella yksittäisten vaihtoehtoliikkeiden poliittista merkitystä (Gramsci 1982, 55—56, 61—). 'Elimellisille liikkeille' on Gramscin mukaan ominaista, että ne kohdistavat kritiikkinsä yhteiskunnan perusristiriitoihin ja niiden ratkaisemista estäviin ryhmittymiin. Näiden ristiriitojen ratkaiseminen vaatii laadullisia muutoksia yhteiskunnan perusrakenteissa, tuotantosuhteissa (ja tuotantovoimissa), poliittis-ideologisessa päällysrakenteessa, luokka- ja sosiaalisissa suhteissa.

Muutosvoimien ja niitä edustavien liikkeidenkin on näin ollen edustettava ristiriidan elimellisiä rakenteita ja niitä vastaavaa 'päällikettä'. Tässä mielessä muutosvoimien (orgaanisen) 'puolueen' on Gramscin mukaan rakennuttava yhteiskunnan rakenteiden perustalle eikä toissijaisille kysymyksille (Gramsci 1982, 55—56). 'Suhdanneliikkeet', tilapäiset liikkeet perustuvat niiden suhdanneluontoisten ilmiöiden kritiikkiin, joita osittaiset järjestelmän pelastamiseksi suoritettut reformit synnyttävät. Niillä on Gramscin mukaan tosin perustansa elimellisissä liikkeissä, mutta niiden poliittinen kritiikki on pientä ja päivittäistä ja kohdistuu suppeisiin johtoryhmiin sekä vallankäytöstä välittömässä vastuussa oleviin henkilöihin (Gramsci 1982, 61).

Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden toiminnassa yhdistyy molempien Gramscin esittämien liiketyyppien piirteitä. Liikkeiden tulevaisuus viime kädessä näyttää, miten 'elimellisiksi' liikkeet osoittautuvat, ja mikä tulee olemaan niiden ja muiden muutosvoimien edustaman uuden 'valtablokin' mahdollisuus.

Liikkeiden arvioimisessa tulisikin välttää Gramscin osoittamia historiallisen analyysin perusvirheitä, kyvyttömyyttä löytää elimellisten seikkojen ja tilapäisten ilmiöiden välistä oikeata suhdetta. Kuten Gramsci kirjoittaa:

»näin joko esitetään välittömästi toimivina voimina sellaisia, jotka toimivatkin välillisesti, tai väitetään, että välittömät syyt ovat ainoat vaikuttaneet syyt. Ensinmainitussa tapauksessa syyllystytään liialliseen ekonomismiin tai pikkutarkkaan oikeaoppisuuteen, kun taas jälkimmäisessä on liiallista 'ideologismia'. . . . On vaikea tarkkaan määritellä näiden kahden liiketyypin, ja siksi myös niitä koskevien tutkimusten, dialektinen yhteys. Historiankirjoituksessa tehty virhe on vakava, mutta vielä vakavampaa on erehtyä politiikan taidossa, koska kysymyksessä ei ole menneisyyden rekonstruktio vaan nykyisyyden ja tulevaisuuden rakentaminen. Virheen synnä ovat omat toivomukset ja alemmat välittömät intohimot, koska ne korvaavat objektiivisen ja puolueettoman analyysin ja koska analyysiä ei käytetä tietoisena 'keinona' toiminnan elvyttämisessä, vaan itsepetoksena. Tässäkin tapauksessa demagogista itsestään tulee demagogian ensimmäinen uhri» (Gramsci 1982, 62—63).

Esimerkkejä Gramscin mainitsemista kahdesta yksipuolisesta painotuksesta on helppo löytää uusia yhteiskunnallisia liikkeitä käsittelevästä teoretisoinnista ja keskustelusta. 'Objektivistinen' painotus löytyy eräistä tulkinnoista, joissa liikkeet yritetään väkisin sovittaa taloudellisiin funktionalisointeihin. Tämä ei kuitenkaan nykyisen (keski-eurooppalaisen) keskustelun kannalta ole kovinkaan yleinen ja hallitseva piirre. Paljon kiinnostavampi ja vaikutusvaltaisempi onkin 'voluntarismiin' painottunut konseptio, jossa uudet yhteiskunnalliset liikkeet esitetään esimerkiksi diskurssiteoreettisesta perspektiivistä, jossa diskurssin käsitteelle annetaan politiikkateoreettinen tulkinta (vrt. Laclau ja Mouffe).

Tässä käsiteltävän Laclau ja Mouffen teoretisoinnin lähtökohdan muodostaa tärkeä ekonomismin kritisoimisen ja ylittämisen pyrkimys (ks. Laclau 1982; 1983; Mouffe 1979; 1982). Diskurssin Laclau ymmärtää merkityksen tuottamisen muodostamana yhteiskunnallisten ilmiöiden kokonaisuutena. Kielelliseksi diskurssiksi käsitetty politiikka muotoutuu erilaisten voimien välisenä taisteluna, mikä on subjektiivisen ominta aluetta. Subjektien muotoutuminen tapahtuu tässä kielellisen diskurssin kentässä: politiikan teoriassa talouden ensisijaisuuden tilalle astuu (kielellisen) diskurssin ensisijaisuus (ks. Laclau 1982, 19—21; ja 1983, 67—). Liikkeiden ja muiden intressisubjektien muotoutuminen voidaan ymmärtää diskurssina ko. alueella vaikuttavien voimien välillä. Yhteiskunta ja sen poliittinen järjestelmä koostuvat lukuisista diskurssista ja se, mikä diskurssi saa kokonaisuudessa dominoivan aseman, riippuu eri diskurssien välisistä keskinäisyyksistä (Mouffe 1982, 29—30). Yksilöt osallistuvat yhteiskunnassa moniin diskurssihin, minkä vuoksi »jokainen subjekti on moninaisesti jäsentynyt, heterogeeninen ja monien diskurssien leikkauskohtaan rakentunut... Ei ole mitään perustetta antaa näiden subjektiasemien joukossa luokkasemalle minkäänlaista a priori etuasemaa subjektiviteetin artikulaatioprinssiippinä» (Mouffe 1982, 31—32). Diskurssien välisistä moninaisista suhteista syntyy erilaisia 'asetelmia' ja hegemonia syntyy eräänlaisena 'diskurssien diskurssina', ennaltaennustamattomana vuorovaikutusprosessina (ks. Jessop 1982; Siisiäinen 1985, 19—20).

Laclau ja Mouffen teoretisoinnin tärkeys on

varmastikin mekanistisen materialismin kritiikissä ja uudenlaisen lähestymistavan kehittämisessä. Sen sijaan siinä on runsaasti piirteitä, joihin Gramsci viittaa kritisoidessaan 'voluntarismia'. Ensimmäinen kriittinen kohta ko. diskurssiteoretisoinnissa liittyy diskurssien laajentamiseen kaikkia elämänalueita koskevaksi ja niiden 'kielellistämiseksi'. Seurauksena on 'kielellinen' yhteiskuntakäsitys, jossa ei problematisoida kielen 'konstituutio'- ja 'välitysfunktion' mahdollista tärkeää eroa, vaan rakennetaan (lähes) yksinomaan edellisen varaan. Mayorgan kritiikin mukaan tästä on ollut seurauksena 'ei-kielellisesti konstituoituneen historian olemuksen' kieltäminen (1984, 726—727).

Tämä yhdistyy teorian toiseen vakavaan ongelmaan: puutteelliseen 'intradiskurssin' ja 'interdiskurssin' suhteen käsittelyyn. Konseptiossa keskitytään liian yksipuolisesti liikkeiden ja intressien muotoutumiseen 'intradiskurssina' ja samalla laiminlyödään yhteiskuntakokonaisuuden ja sen piirissä kehittyvien suhteiden ('interdiskurssin') tarkastelu. Kuten Bob Jessop on huomauttanut, vasta 'diskursiivisten' ja 'ulkodiskursiivisten' (extra-discursive) momenttien (mukaanluettuna taloudelliset 'pakot' ja erilaiset rakenteelliset yhteydet) suhteen käsittely tekee mahdolliseksi gramscilaisen hegemonisen tilanteen ja asetelman tarkastelun. Tällöin joudumme ottamaan huomioon paitsi interdiskurssin (kokonaisuus ja sen suhteet) riippuvuuden yksittäisten intradiskurssien suhteista (liikkeen tai puolueen muotoutuminen poliittiseksi subjektiksi), myös jälkimmäisten riippuvuuden rakenteellisesta kontekstista. Tämä koskee rakenteellista kontekstia sekä strukturalistisen lingvistiikan merkityksessä että sosiologisessa merkityksessä (ks. Pêcheux 1982; Jessop 1982).

Puhtaan kielellisen diskurssin ottaminen poliittisten subjektien muotoutumisen perustaksi Laclau ja Mouffen tavoin jättää ottamatta huomioon esimerkiksi monet niistä herruussuhteista, joita Habermasin kommunikatiivisen toiminnan ja 'totuuden' diskursiivisessa teoretisoinnissa analyttisemmin pyritään tarkastelemaan (ks. esim. Habermas 1973; 1982; Mayorga 1984; Siisiäinen 1983b). Idealisoivassa ääritapauksessa 'voluntaristinen' diskurssisubjekti muistuttaa Pêcheux'n kuvaamaa Münchauseria, joka nostaa suohon vajonneen ratsunsa ja itsensä ylös

omista hiuksistaan (ks. Pêcheux 1982). Diskursioteoreettinen liikkeiden teoretisointi ei saisikaan jättää ottamatta huomioon (vrt. esim. Hyvärinen (1985) teoretisoinnin huomattavat ongelmat tässä suhteessa) Bourdieun interaktionismikritiikin selkeitä ongelmanasetteluja. Sen mukaan aktorien interaktiota ei voida kokonaan irrottaa yhteiskunnan rakenteen, sen luokkien ja kerrostumien yhteydestä. Sellainen yritys merkitsisi sen unohtamista, että »itse interaktio on muotonsa velkaa niille objektiivisille rakenteille, jotka ovat tuottaneet vuorovaikutuksessa olevien agenttien toimintataipumukset (dispositions) ja jotka määräävät niiden suhteellisen sijainnin vuorovaikutuksessa ja muuallakin» (Bourdieu 1977, 81).

Liikkeiden ulkopuolisissa arvioinneissa Gramscin mainitsemat analyysin puutteet ovat johtaneet liikkeiden tarkastelun pakottamiseen virheellisiin viitekehyksiin, moninaisuuden yksinkertaistamiseen jne. Historiasta poimitut esimerkit taas osoittavat, että liikkeiden sisäiset analyysin virheet ovat saattaneet johtaa omalta osaltaan asetettujen tavoitteiden (ja ihanteiden) muuttumiseen todellisuudessa jopa polaariseksi vastakohdikseen (vrt. porvariston tunnusten 'vapaus, veljeys, tasa-arvoisuus' kohtalo). Tämä liikkeiden teoreettisen työn ja toimintastrategioiden vaikeuden ongelma on paljolti analoginen klassisessa sosiologiassa asetetun toiminnan edellytysten analysoinnin ja toimintojen (ei-aiottujen) seurausten ongelman kanssa. Marx ja Engels asettivat kysymyksen vapauden ja välttämättömyyden välisenä suhteena, Max Weber taas toimijoiden motiivien ja toiminnan todellisten yhteiskunnallisten seurausten suhteena ja mahdollisena ristiriitana. Giddensin toiminnan teoriassa ongelma muotoillaan 'toiminnan tunnistamattomien olosuhteiden', toimintaan liittyvän reflektiivisyyden ja 'toiminnan ei-aiottujen seurausten' dialektiikkana (ks. Giddens 1985, 98). Friedrich Engels muotoilee perusongelman edelleen ajankohtaisesti: lähtökohtien ja tavoitteiden muuntuminen uhkaa kaikkia sellaisia liikkeitä, jotka tuntevat puutteellisesti lähtökohta- ja olemassaoliedellytyksensä ja jotka sen vuoksi saattavat suunnata toimintansa epäselviin ja siksi illusorisiin päämääriin (ks. Engels 1974; Hilpelä 1972): »Ne tulee 'historian ironia' katkerasti korjaamaan».

VIITTEET

¹ Itse asiassa Alain Tourainen kehittänyt yhteiskunnallisiin liikkeisiin tapahtuvan sosiologisen intervention metodi perustuikin eräänlaiseen tiedemiesten etujoukon ideaan: tutkija, joka hyväksyy liikkeen ajamat asiat osallistuu 'agitaattorina ja sihteerinä' liikkeen militanttien ryhmään. 'Agitaattorina' hän provosoi keskustelun, jossa ryhmän vastustaja ja päämäärät saadaan tiedostetuiksi; sihteerinä hän suorittaa tutkimuksen ja kirjaa tiedostusprosessin (Touraine, 1978, 81).

² Hieman analoginen tämän laajemman ongelman kanssa on Liittotasavallan vihreissä ja vihreistä käyty kiista organisaatiokysymyksestä ja puolueuudostuksen teoreettisista vaikeuksista. Viimeaikaiset tiedot kertovat kahtiajaon nk. fundamentalistien ja traditionaalimpaa puolue- ja osallistumiskonseptiota kannattaneiden välillä johtaneen liikkeen yhä selvempään kahtiajakoon. Itse asiassa vihreiden parlamenttiosallistuminen merkitsi ongelman ratkeamista käytännössä puolueuudon ja 'parlamentaaristumisen' suuntaan. Kun 1970-luvun alussa sekä puolueuudon että erityisesti 'parlamentaaristumisen' pääosin vielä torjuttuun, on asennoituminen muuttunut 1980-luvun kuluessa. Puolueuudostuksen kannattajat ovat todenneet kysymyksen parlamenttiosallistumisesta ja puolueuudosta toissijaiseksi. Parlamenttiosallistuminen nähdään keskeiseksi muun muassa tärkeiden teemojen saattamiseksi poliittisen päätöksenteon kohteeksi, marginaaliryhmien ja uusien liikkeiden toimintamahdollisuuksien parantamiseksi sekä mahdollisuuksien luomiseksi vaalitoiminnan kautta tapahtuvalle kansalaisten protestin ilmaisulle (Jänicke 1982, 73; ks. myös Offe 1983; Berger & Kostede 1983, 16–21).

Kritiikki taas perustuu paitsi Michelsin konseptioon (ks. 1966, 333–340; Siisiäinen 1983a), myös ennen kaikkea uudempaan marxilaiseen valtiollistumisen ja parlamentarismen kritiikkiin. Liittotasavallassa keskeisimpiä tältä kannalta ovat olleet Agnolin kirjoitukset demokratian transformatioprosessista ja siihen sisältyvästä vaarasta oppositiopuolueille (Agnoli 1967; 1983). Agnolin mukaan puolueita uhkaa osina valtio- ja parlamenttikoneistoa muuttuminen kansalaisten suorittaman kontrollin välineistä kansalaisten epäpolitisoitumisen ja kansalaisiin kohdistuvan kontrollin välineiksi. Prosessia Agnoli kutsuu nimellä 'involuutio'. Tämän vaihtoehdoksi Agnoli kehittää 'fundamentaaliopposition' strategian, joka perustuu parlamentissa toimimiseen parlamentarismen sääntöjen murtamiseksi. Tämä edellyttää ei-parlamentaarisen joukkoliikkeen tukea, jonka avulla poliittinen konflikti voitaisiin laajentaa johtamiskonfliktista hallitsemistapaa koskevaksi (Agnoli 1967; ks. Palonen 1983).

Tähän Agnolin teokseen sekä muihin kriittisiin parlamentarismianalyysiin pohjautuen vihreiden parlamenttitoiminnan kriitikot ovat esittäneet, että on kyseenalaista riittävältä vihreiden tähän asti kehittänyt teemat ja strategisen kokonaislinjan hahmotelmat (rauha, ympäristökysymys) fundamentaaliopposition luomiseen (Seitz 1983, 40). Wolf-Dieter Narr huomauttaakin esimerkiksi edellä esitetyistä Jänicken ym. parlamenttiosallistumisen perusteluista, että ne ovat itse asiassa vain menestyslaskelmia, odotuksia tai toiveita. Parin vuoden kokemukset eivät anna kunnollista yleistämisperustaa. Vihreissä on Narrin mukaan nähty puolueuudon ja parlamenttiosallistumisen pinnan peittämät ongelmat, muttei vielä analysoitu niitä kunnolla.

Agnolin uudempien ajatusten mukaan käsitys 'pitkästä marssista läpi instituutioiden' on kehittyneemmissä politiikkakonseptioissa hylätty laadullisen yhteiskuntamuutoksen strategiana (Agnoli 1983, 25—26). Ongelmaksi saattaa muodostua (osin tiedostettunakin) samojen kaavojen toistaminen, mitä liikkeet ovat kritisoineet integroituneen työväenliikkeen kehityksessä (Narr 1982, 270—271). Oman osansa parlamentarismikritiikkiin ovat tuoneet liikkeiden kenttätason ja toimintaprojektien edustajat, jotka ovat kritisoineet parlamentariosallistumista mm. perustason liikkeitä passivoivasta, epäpoliittisovasta ja emansipaation vastaisesta vaikutuksesta (Graue Zellen Westberlin 1983).

Tulevaisuuden ongelmina on nähty vihreiden liikkeen arkipäivistymisen (Weber) vaikutus toiminnalliseen puoleen (Narr 1982, 266) ja 'ratkaisutaisteluiden' (jotka voidaan joko voittaa tai hävitä) vaikutus esimerkiksi rauhanliikkeisiin (vrt. euro-ohjusten tulo Keski-Eurooppaan) (Elfferding 1983).

LÄHTEET

- Agnoli, Johannes: Liikkeen ja instituution välissä — keskustelu Johannes Agnolin kanssa. *Uudistuva ihmiskunta* 3/1983.
- Bahro, Rudolf: *Elemente einer neuen Politik — Zum Verhältnis von Ökologie und Sozialismus*. Berlin 1980.
- Berger, Brigitte: *Facing up to Modernity*. Harmondsworth 1977.
- Berger, Johannes & Kostede, Norbert: Fundamentalopposition und Reformpolitik. Teoksessa Kraushaar, Wolfgang (Hrsg.): *Was sollen die Grünen im Parlament*. Frankfurt 1983.
- Berger, Peter & Berger, Brigitte & Kellner, Hansfried: *The Homeless Mind*. New York 1974.
- Bergmann, Joachim (u.a.): Herrschaft, Klassenverhältnis und Schichtung. Teoksessa Adorno, Theodor W. (Hrsg.): *Spätkapitalismus oder Industriegesellschaft?* Verhandlungen des 16. Deutschen Soziologentages. Stuttgart 1969.
- Bolaffi, Angelo & Kallscheuer, Otto: Die Grünen: Farblehre eines politischen Paradoxes, Zwischen neuen Bewegungen und Veränderung der Politik. *Prokla* 51/1983.
- Bourdieu, Pierre: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press, New York 1977.
- Bourdieu, Pierre: *La Distinction*. Minuit, Paris 1979.
- Bourdieu, Pierre: *Sosiologian kysymyksiä*. Vastapaino, Jyväskylä 1985.
- Brand, Karl-Werner: *Neue soziale Bewegungen, Entstehung, Funktion und Perspektive neuer Protestpotentiale, eine Zwischenbilanz*. Opladen 1982.
- Donati, Paolo R.: Organization between movement and institution. *Social Science Information* 23 (1984): 4/5, 837—859.
- Elfferding, Wieland: Wessen Wende? Perspektiven einer rotgrünen Alternative. *Das Argument* 142/1983.
- Engels, Friedrich: Die ausgewürgte Politik des russischen Zarentums. Teoksessa Marx & Engels: *Werke* 22. Berlin 1974.
- Fischer, Joschka: Für einen grünen Radikalreformismus. Teoksessa Kraushaar, Wolfgang (Hrsg.): *Was sollen die Grünen im Parlament*. Frankfurt 1983.
- Foucault, Michel: *The History of Sexuality, Vol. I, An Introduction*. Harmondsworth 1981.
- Giddens, Anthony: *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia*. Otava, Helsinki 1985.
- Goldberg, Jörg & Sörgel, Angelina: *Grün-Alternative Wirtschaftskonzeptionen*. Frankfurt a.M. 1982.
- Gramsci, Antonio: *Vankilavihkot, valikoima 2*. Helsinki 1982.
- Graue Zellen Westberlin: Die Verkehrung des Subjekts von der Klasse auf die Partei und autonome Bewegung. Teoksessa Kraushaar, Wolfgang (Hrsg.): *Was sollen die Grünen im Parlament*. Frankfurt 1983.
- Habermas, Jürgen: *Theorie des kommunikativen Handelns*. Bd. 2. Frankfurt a.M. 1982.
- Haug, Wolfgang Fritz: Strukturelle Hegemonie. *Das Argument* 129/1981.
- Hildebrand, K. & Dalton, R.J.: Die Neue Politik. *Politische Vierteljahresschrift* 18/1977.
- Hilpelä, Jyrki: Marxismi ja etiikka. Teoksessa Itkonen, Esa (ym.) (toim.): *Ajatuksen ja toiminnan tiet. Matti Juntusen muistokirja*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 45, Jyväskylä 1982.
- Hirsch, Joachim: *Der Sicherheitsstaat*. Frankfurt a.M. 1980a.
- Hirsch, Joachim: Krise der Kapitalverwertung, Veränderungen der Reproduktionsbedingungen und gesellschaftliche Konflikte. Teoksessa Brandes, V. (u.a.) (Hrsg.): *Leben in der Bundesrepublik*. Berlin 1980b.
- Hirsch, Joachim & Roth, Roland: Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden perusta ja näköalat. *Politiikka* 1/1981.
- Huber, Joachim: Basisdemokratie und Parlamentarismus. Teoksessa Kraushaar, Wolfgang (Hrsg.): *Was sollen die Grünen im Parlament*. Frankfurt 1983.
- Hyvärinen, Matti: *Alussa oli liike*. Vastapaino, Tampere 1985.
- Inglehart, Roland: The Silent Revolution in Europe. *American Political Science Review* LXV (1971): 4, 991—1017.
- Inglehart, Roland: *The Silent Revolution*. Princeton University Press, Princeton 1977.
- Inglehart, Roland: Traditionelle politische Trennungslinien und die Entwicklung der neuen Politik in westlichen Gesellschaften. *Politische Vierteljahresschrift* 24. Jg. (1983): 2, 139—165.
- Jessop, Bob: *The Capitalist State*. Martin Robertson, Oxford 1982.
- Jänicke, Martin: Parlamentarische Entwarnungseffekte? Zur Ortsbestimmung der Alternativbewegung. Teoksessa Mettke, Jörg (Hrsg.): *Die Grünen*. Hamburg 1982.
- Jäger, Michael: *Die Grünen — eine 'neue Partei neuen Typs'?* Argument Sonderband 51/1980.
- Kaase, Max: Legitimationskrise in westlichen demokratischen Industriegesellschaften: Mythos oder Realität? Teoksessa Klages, H. & Kmiecik, R. (Hrsg.): *Wertwandel und gesellschaftlicher Wandel*. Frankfurt, New York 1979.
- Kallscheuer, Otto: *Fortschrittsangst*. Kursbuch 74/1983.
- Kostede, Norbert: *Paternoster: die Folgen des Rotationsprinzips*. Kursbuch 74/1983.
- Kraushaar, Wolfgang: Teesejä vaihtoehdo- ja pakenemisliikkeistä. Teoksessa Kotkavirta, Jussi (toim.): *Power & Flower*. SYL-Julkaisu 4/1982, Otapaino 1982.
- Kraushaar, Wolfgang (Hrsg.): *Was sollen die Grünen im Parlament*. Frankfurt 1983.
- Kremendahl, H.: Das Unbegagen an der pluralistischen Gesellschaft. Teoksessa Oberreuter, H. (Hrsg.): *Pluralismus. Grundlegung und Diskussion*. Leske Verlag, Opladen 1980.

- Laclau, Ernesto: *Diskurs, Hegemonie und Politik*. Argument Sonderband 78/1982.
- Laclau, Ernesto: *Transformations of Advanced Industrial Societies and the Theory of the Subject*. Argument Sonderband 84/1983.
- Lange, Matthias: *Die Grünen zwischen sozialer Bewegung und Partei*. Argument Sonderband 51/1980.
- Leisewitz, André: Widersprüche in der Existenzweise der Arbeiterklasse als Grundlage von Widersprüchen in ihrem Bewusstsein. *Marxistische Studien* 3/1980.
- Lipset, Seymour Martin: *Political Man*. New York 1960.
- Maase, Kaspar: Neue Bewegungen: Gesellschaftliche Alternative oder kultureller Bruch? *Marxistische Studien* 5/1982.
- Marcuse, Herbert: *Yksilolotteinen ihmienen*. Tapiola 1976.
- Marcuse, Herbert: Über Bahro, den Protozialismus und Spätkapitalismus. *Kritik* 19/1978.
- Marx, Karl: *Pääoma I*. Petroskoi 1957.
- Mayorga, R.A.: Diskurs und Konstitution der Gesellschaft. Zur Kritik des sprachtheoretischen Ansatzes von Ernesto Laclau. *Das Argument* 147/1984, 724—735.
- Melucci, Alberto: An end to social movements? *Social Science Information* 23 (1984): 4/5, 819—835.
- Mettke, Jörg R. (Hrsg.): *Die Grünen, Regierungspartner von Morgen?* Hamburg 1982.
- Michels, Robert: *Political Parties, A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York 1966.
- Mouffe, Chantal: Hegemony and Ideology in Gramsci. Teoksessa Mouffe, Chantal (ed.): *Gramsci and Marxist Theory*. Routledge & Keagan Paul, London 1979.
- Mouffe, Chantal: *Arbeiterklasse, Hegemonie und Sozialismus*. Argument Sonderband 78/1982.
- Narr, Wolf-Dieter: Andere Partei oder eine neue Form der Politik? Zu Zerfall und Stabilität der bundesrepublikanischen Parteien systems oder den Erfolgchancen der Grünen. Teoksessa Mettke, Jörg R. (Hrsg.): *Die Grünen*. Hamburg 1982.
- Offe, Claus: *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates*. Frankfurt a.M. 1972.
- Offe, Claus: Politische Herrschaft und Klassenstrukturen. Teoksessa Kress, G. & Senghaas, D. (Hrsg.): *Politikwissenschaft*. Frankfurt a.M. 1975.
- Offe, Claus: Konkurrenzpartei und kollektive politische Identität. Teoksessa Roth, Roland (Hrsg.): *Parlamentarische Ritual und politische Alternativen*. Frankfurt a.M., New York 1980a.
- Offe, Claus: »Am Staat vorbei?« Interview mit Claus Offe. *Das Argument* 124/1980b.
- Offe, Claus: Griff nach der Notbrämse. Teoksessa Kraushaar, Wolfgang (Hrsg.): *Was sollen die Grünen im Parlament*. Frankfurt 1983.
- Palonen, Kari: »Fundamentaali oppositio«, Johannes Agnoli vs. vihreä fundamentalismi. *Uudistuva ihmiskunta* 3/1983.
- Pêcheux, Michel: *Language, Semantics and Ideology*. The MacMillan Press Ltd., London and Basingstoke 1982.
- Poulantzas, Nicos: L'état, les mouvements sociaux, le parti. Entretien avec Nicos Poulantzas. *Dialectique* 28/1979.
- Raschke, Joachim: Ursachen und Perspektiven der Protests. Eine Zusammenfassende Interpretation. Teoksessa Murphy, D. (u.a.): *Protest, Grüne, Bunte und Steuerrebellien. Ursachen und Perspektiven*. Reinbek bei Hamburg 1979.
- Raschke, Joachim: Politik und Wertwandel in den Westlichen Demokratien. *Politik und Zeitgeschichte* 6. 9. 1980.
- Roberts, Charles: *Die Grünen — Retter des Spätkapitalismus? Kritik eines Wirtschaftsprogramms*. Kursbuch 74/1983.
- Roth, Karl Heinz: *Die »andere« Arbeiterbewegung und die Entwicklung der kapitalistischen Repression von 1880 bis zur Gegenwart*. München 1977.
- Roth, Roland: Gesellschaftstheoretische Konzepte zur Analyse neuer sozialen Bewegungen, *Diskussionspapier für den Arbeitskreis Lokale Politikforschung DVPW-Tagung*, Berlin 4.—7. Oktober 1982.
- Sassoon, Joseph: Ideology, symbolic action and rituality in social movements: the effects on organizational forms. *Social Science Information* 23 (1984): 4/5, 861—873.
- Schattschneider, E.E.: *The Semi-Sovereign People*. New York 1960.
- Seitz, Norbert: Historiallisa huomioita fundamentaalioppositio parlamentaarisen edustuksen mielekkyystä. *Uudistuva ihmiskunta* 3/1983.
- Siisiäinen, Martti: »Strateginen tilanne«, yhdistyslaitos ja uudet yhteiskunnalliset liikkeet. *Tiede ja edistys* 4/1982.
- Siisiäinen, Martti: Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden demokratia- ja organisaatio-ongelman teoreettisista juurista politiikan sosiologiassa. *Politiikka* 2/1983a.
- Siisiäinen, Martti: Käsikirjoitus 1. Jyväskylä 1983b.
- Siisiäinen, Martti: On the adequacy of the sociological theory of pluralism in research into the relationship between the institution of voluntary associations and the stability of the political system. *Paper presented at the ECPR-Workshop Voluntary associations in the democratic system*, Barcelona 25.—30. 3. 1985.
- Steigerwald, Robert: *Protestbewegung*. Frankfurt a.M. 1982.
- Suhonen, Pertti: Tuo mainio vallankumous. *Politiikka* 2/1983, 152—159.
- Suhonen, Pertti: Tulevaisuus ja arvot. *Yhteiskuntasuunnittelu* 2/1984, 18—21.
- Suhonen, Pertti: Miten arvoja tutkitaan. *Paperi Sosiologipäivien kulttuurin tutkimuksen työryhmässä Jyväskylässä* 8.—9. 3. 1985.
- Thome, Helmut: *Wandel zu postmaterialistischen Werten? Theoretische und empirische Einwände gegen Ingleharts Theorie-Versuch*. *Soziale Welt* 36 (1985): 1, 27—59.
- Touraine, Alain: *The Post-Industrial Society*. Random House, New York 1971.
- Touraine, Alain: *Lutte étudiante*. Seuil, Paris 1978.
- Touraine, Alain: *The Voice and the Eye. An Analysis of Social Movements*. Cambridge 1981.
- Touraine, Alain: Soziale Bewegungen. Spezialgebiet oder zentrales Problem soziologischer Analyse. *Soziale Welt* 34. Jg. (1983): 2, 143—152.
- Zeitlin, Irving: *Ideology and the Development of Sociological Theory*. New Jersey 1968.
- Zeuner, Bodo: Aktuelle Anmerkungen zum Postulat »Basisdemokratie« bei den Grünen/Alternativen. *Prokla* 51/1983.